

УДК 341.1:061.1ЄС

О.А. КРАЄВСЬКА

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Краєвська Оксана Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародного туризму факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. І. Франка

Розглядаються особливості становлення та розвитку міграційної політики Європейського Союзу в контексті європейської інтеграції та формування спільних політик ЄС. Висвітлюються поняття та сутність міграційної політики ЄС, а також її нормативно-правове регулювання та інституційне забезпечення. Аналізуються проблеми і перспективи реалізації міграційної політики ЄС на сучасному етапі.

Ключові слова: міграційна політика, ЄС, держави-члени ЄС, міграції.

Рассматриваются особенности становления и развития миграционной политики Европейского Союза в контексте европейской интеграции и формирования общих политик ЕС. Освещаются понятие и сущность миграционной политики ЕС, а также ее нормативно-правовое регулирование и институциональное обеспечение. Анализируются проблемы и перспективы реализации миграционной политики ЕС на современном этапе.

Ключевые слова: миграционная политика, ЕС, государства-члены ЕС, миграции.

The peculiarities of formation and development of the migration policy of the European Union in the context of the European integration and the EU common policies are investigated. The concept and nature of the EU migration policy and its legal regulation and institutional support are described. The problems and prospects of the EU migration policy at the present stage are analyzed.

Keywords: migration policy, EU, EU member states, migration.

© О.А. Краєвська, 2011

Європейський Союз є унікальним інтеграційним утворенням, яке відіграє вагомий роль у сучасному міжнародному середовищі. Розпочавши процес інтеграції в економічній сфері, держави-члени ЄС розширили співпрацю на політичну сферу, і вже до кінця ХХ ст. були міцно пов'язані в межах наднаціонального євроінтеграційного об'єднання та його інституцій, передавши частину національного суверенітету. Досягнутий рівень інтеграції забезпечив фактичне зближення народів, при якому єдине європейське громадянство, запроваджене нормами Маастрихтського договору (1992 р.), стало наповнюватися конкретним змістом, а спільний ринок забезпечував вільний рух осіб, послуг, товарів і капіталу.

Разом з тим, у міру інтенсифікації та поглиблення інтеграційних процесів ЄС зіткнувся з новими викликами глобалізації і відчув на собі активний вплив міжнародної міграції. Слід зазначити, що широкі суспільні та політичні дебати в державах ЄС на національному та міжурядовому рівнях, які розгорнулися навколо проблеми міграції з третіх країн, та можливостей національних держав регулювати ці процеси, мали реальну основу, а існуюча на той час нормативно-правова база в міграційній сфері не відповідала справжнім реаліям, з якими зіштовхуються європейські країни. Внаслідок цього багато держав-членів ЄС впроваджували односторонні заходи, які проявлялися у доволі жорстких правилах національного міграційного законодавства, але не принесли бажаного ефекту у боротьбі з усіма проявами міграції.

У цьому зв'язку виникла потреба у введенні єдиних підходів до регулювання, контролю і розв'язання міграційних питань, адже рух людей через кордони – це явище, яке вимагає виваженого і розумного підходу, аби подолати всі негативні

наслідки, які з нього випливають. Жодна країна не в змозі справитися з викликами міграції самотужки, в ізоляції від своїх сусідів, яким доводиться стикатися з подібними проблемами. Це привело до співробітництва між державами-членами в напрямі обміну досвідом та ідеями щодо управління міграцією, проте питання чи потрібно встановлювати єдині міграційні процедури на рівні ЄС упродовж довгого часу викликали гострі дискусії. В цілому, відповідь ЄС на потребу «якось діяти» знайшла втілення у запровадженні спільної міграційної політики на загальноєвропейському рівні.

Над питанням європейської інтеграції та її впливом на треті країни, в тому числі і на Україну, працюють чимало іноземних та українських учених. Серед відомих іноземних теоретиків євроінтеграційних процесів на особливу увагу заслуговують розробки Д.Міграні, Е.Хааса, Л.Ліндберга, С.Хоффмана, К.Дойча, Е.Моравчика, а також праці В.Волеса, Д.Дайнена, Н.Мусиса. В Україні слід відзначити праці таких дослідників: Н.Антонюк, І.Грицяк, В.Копійка, М.Мальський, М.Микієвич, В.Муравйов, В.Посельський, Б.Парахонський, О.Сушко, О.Чалий, Т.Шинкаренко та ін. Разом з тим у науковій літературі лише частково розкрито питання формування спільної міграційної політики ЄС (М.Відякіна, А.Геддес, Р.Козловські, В.Шамраєва та ін.). Це пояснюється тим, що процес гармонізації міграційного законодавства та адміністративної практики в Європі розпочався відносно недавно і розвивається надзвичайно динамічно.

Метою цієї статті є дослідження особливостей становлення та розвитку міграційної політики ЄС; інструментів та методів її реалізації; розробки спільних стандартів та правил контролю за міграційними потоками в державах-членах ЄС; мі-

граційних проблем та підходів до їх вирішення.

Поняття спільної міграційної політики ЄС є відносно новим, оскільки донедавна ця галузь була прерогативою національних урядів його держав-членів, проте з розвитком міграційних процесів та щорічним збільшенням міграційних потоків в межах ЄС ця проблема викликала дедалі більшу зацікавленість та стурбованість, що призвело до потреби проведення спільних заходів та єдиної міграційної політики на наднаціональному рівні. Формування спільної політики у цій сфері має на меті доповнити національні політики; налагодити співпрацю між державами-членами; зміцнити позиції ЄС та захистити європейський простір від надмірного потоку мігрантів.

З моменту створення Європейського Співтовариства (ЄСп), яке в процесі розвитку європейської інтеграції трансформувалося в ЄС, проблема міграції займає в ньому одне з центральних місць. Європейська інтеграція є процесом, який постійно рухається вперед, охоплюючи все більше сфер діяльності. ЄС як складне й багатогранне утворення поєднує в собі різноманітні сфери політичного та соціально-економічного життя країн-членів через спільні політики ЄС, що відображають їхні спільні потреби та спільні інтереси. Механізм спільних заходів дозволяє спільно вирішувати важливі галузеві питання у різних сферах для задоволення потреб та досягнення поставлених цілей. У цьому зв'язку така важлива складова інтеграційних процесів, як рух осіб, враховуючи інтенсифікацію міграційних процесів на європейському континенті, є предметом спільних політичних рішень ЄС. Це стосується як ситуації всередині ЄС, так і його міграційних відносин із третіми країнами. Інтеграційні процеси мали різний вплив на міграційну активність громадян держав-членів ЄС та іноземців. Міграція всередині ЄС виявилася менш розвиненою порівняно з міграційним потоком ззовні.

Міграційна політика, що здійснюється державами-членами ЄСп з середини 1970-х років, поряд із забороною імміграції громадянам третіх держав з метою працевлаштування, включала також заходи скорочення чисельності іноземного населення. Проте ці заходи не викликали масового відпливу і скорочення чисельності мігрантів. Відсутність суттєвих результатів міграційної політики на національному рівні та небажання держав-членів ділитися національним суверенітетом і переносити під юрисдикцію ЄСп міграційні питання, зумовило включення проблем міграції до механізму трансурядового співробітництва¹ між державами-членами. При цьому вони уникали законодавчих процедур на рівні інституцій ЄСп. Однак законодавчі акти, прийняті в межах реалізації трансурядового співробітництва, базувалися на «м'якому законодавстві» і не були юридично обов'язковими для держав-членів. Крім того, постійно тривали суперечки щодо повноваження ЄСп у цій сфері.

Безліч технічних груп і форумів у межах трансурядового механізму створювали суттєві перешкоди на шляху формування єдиної міграційної політики ЄС. Трансурядове співробітництво проходило

повільно і виявилось малоефективним. Саме через цей складний процес проходила конвергенція міграційної політики держав-членів ЄС, оскільки результати проведеної окремими державами-членами міграційної політики показали, що жодна з європейських країн нездатна самотійно регулювати міграційні потоки. Така ситуація зумовила необхідність перенесення міграційних проблем на наднаціональний рівень.

До середини 1980-х рр. держави-члени ЄСп досить спрощено регламентували питання міграції. Однак на початку 1990-х рр. вони відчули наслідки політичних та соціально-економічних змін, які прокотилися європейським континентом у вигляді потоку біженців та нелегальних мігрантів. Це викликало серйозну стурбованість громадськості та політичного керівництва країн ЄСп, особливо коли міграції як зовнішні, так і внутрішні між державами-членами набули масового характеру.

Задля уникнення хаосу у відносно спокійному та розміреному житті держав-членів ЄС, а також усвідомлюючи можливість серйозних диспропорцій, пов'язаних з використанням праці мігрантів, та появи проблем культурного і релігійного характеру в процесі адаптації мігрантів до нового, незнайомого середовища, уряди держав-членів ЄСп обговорили питання про стримування міграційного потоку та контроль над міграційними процесами.

В цьому напрямі було розроблено концепцію створення єдиного європейського міграційного простору. Формування такого простору на практиці відбувалося і досі відбувається поступово, іноді нерівномірно, та з очевидними труднощами, проте цілком послідовно. Кожен наступний установчий договір ЄС тією чи іншою мірою сприяв формуванню єдиного європейського міграційного простору і розширенню сфери дії спільної міграційної політики.

Базовим документом, який офіційно закріпив положення щодо питань міграції в ЄС є Маастрихтський договір (1992 р.). Однією з його передумов, було підписання у 1985 р. договору в замку Шенген у Люксембурзі між урядами країн Бенілюксу, Федеративною Республікою Німеччиною і Французькою Республікою [13]. Прикордонний контроль як такий не відмінявся, проте значно послаблювався. Це сприяло уникненню подвійних перевірок, створенню спільних прикордонних постів, запровадженню візуального та вибіркового контролю. Окрім того, впродовж п'яти років сторони угоди мали підготуватися до остаточного скасування прикордонного контролю на внутрішніх кордонах і його перенесення на зовнішній кордон. Завершення цього процесу було підтверджено у 1990 р. підписанням Конвенції про застосування Шенгенського договору [13].

Станом на 2011 р. Шенгенський простір поширюється на 25 європейських країн: Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ісландія, Італія, Греція, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія. З 29 травня 2000 р. дві країни ЄС – Велика Британія, а згодом Ірландія отримали

обмежене членство в Шенгенській зоні і підтримують самостійний прикордонний контроль, в той час як Болгарія, Кіпр та Румунія ще неготові до вступу [3].

Шенгенські країни вдалися, зокрема, до таких спільних заходів:

- скасування контролю на спільних кордонах;
- вироблення єдиних правил перетину зовнішніх кордонів;
- розподіл терміналів в аеропортах і портах для тих, хто мандрує всередині Шенгена, і для тих, хто прибув ззовні;
- гармонізація умов в'їзду та візових вимог для короткотермінового перебування;
- створення Шенгенської інформаційної системи.

Питання міграції належали до «делікатних» сфер національної політики, тому держави-члени ЄС довгий час не хотіли ділитися контролем над ними, опираючись на «м'які» форми кооперації. Проте навіть подібне «м'яке» співробітництво наросло достатньо потенціалу, аби трансформуватись до «твердої» політики, що, у випадку міграційної політики, означає перенесення частини питань щодо віз, політичного притулку, в'їзду і контролю на зовнішніх кордонах з третьої опори (ЮВС) до першої, тобто на рівень ЄС [4]. Практика співпраці за принципом трансурядового підходу продемонструвала його недоліки у зв'язку зі складною процедурою прийняття рішень, відсутністю чітко визначених цілей політики, закритістю переговорів з міграційних проблем, браком парламентського і судового контролю за реалізацією прийнятих рішень. Все це викликало необхідність прийняття спеціальних заходів у сфері міграційної політики на рівні ЄС.

В результаті роботи міжурядової конференції в червні 1997 р. був прийнятий Амстердамський договір, основна мета якого полягала в тому, щоб підготувати ЄС до потенційних проблем, які принесуть з собою наступні хвилі розширення. Серед інших цілей цього договору була остаточна ліквідація перевірки людей на внутрішніх кордонах, яка не була реалізована після закінчення формування спільного ринку. Амстердамський договір передбачав перетворення ЄС у простір свободи, безпеки і правосуддя, в якому мав забезпечуватися вільний рух осіб разом з відповідними заходами контролю на зовнішніх кордонах [7]. Ця мета була частково досягнута поза структурами ЄС у межах Шенгенських домовленостей. Головною умовою створення європейського простору свободи, безпеки і правосуддя була необхідність поширення компетенції ЄС на такі сфери, як міграційна політика, візові питання, надання політичного притулку, порядок перетину зовнішніх кордонів тощо. У цьому зв'язку досягнення Шенгенського доробку було інкорпоровано в нормативно-правовий та інституційний механізм «першої опори» ЄС. Протокол до Амстердамського договору проголошує, що всі країни, які приєднуються до ЄС, повинні інтегрувати в своє національне законодавство Шенгенський доробок разом з усіма механізмами та правилами, виробленими інституціями на базі цього доробку [14; 15].

Таким чином, Амстердамський договір став

наступним кроком гармонізації політики європейських держав у сфері міграції, враховуючи кількісні і якісні зміни, пов'язані з прогресом європейської інтеграції, а також збільшення рівня внутрішньої безпеки через застосування нових методів для ефективнішого менеджменту на зовнішніх кордонах і контролю за громадянами третіх держав.

Підбиваючи підсумки виконання стратегії, розробленої в Тампере (1999 р.), Європейська Комісія зазначала, що в результаті спільних зусиль було зміцнено право на свободу пересування для громадян країн ЄС, створено основи єдиної політики притулку та імміграції, розпочато реалізацію концепції спільного управління зовнішнім кордоном. Комісія визнавала, що її пропозиції не завжди підтримували країни-члени, що спільні рішення народжувалися у постійних дискусіях [13].

Ніццький договір (2001 р.), за винятком однієї додаткової статті, не запроваджував жодних нових змін з питань міграції, які б змінювали положення Амстердамського договору з питань віз, надання притулку та імміграції. Проте в Ніццькому договорі було використано процедуру *Passerelle Clause*, яка дозволяла на основі одноголосного рішення Європейської Ради перейти від голосування в Раді Міністрів за принципом одноголосності до голосування за принципом кваліфікованої більшості з питань імміграції та надання політичного притулку [6].

В свою чергу, згідно з положеннями Лісабонського договору (2007 р.), передбачається розширення повноважень інституцій ЄС у сфері міграційної політики. Зокрема, посилюється правова позиція Європейської Комісії, яка наділяється правомозатністю укладати угоди про реадмісію з країнами-постачальниками нелегальних мігрантів. Європейський Парламент і так наділений рівними повноваженнями з національними міністрами з питань імміграції, кордонів та віз практично згідно з усіма установчими договорами. Але, відповідно до Лісабонського договору, Парламент отримує порівняно більше компетенції для проведення заходів у сфері легальної та нелегальної міграції [14].

Інституційний механізм регулювання політики ЄС у сфері міграції почав працювати не одразу. Спершу ключове значення у процесах консолідації держав-членів відігравала Рада Міністрів при обмеженій ролі Комісії, що дозволяло підтримувати загальну дисципліну і моніторинг між учасниками процесу. Поступово, по мірі ухвалення нових європейських договорів, повноваження у сфері міграційної політики перейшли і до Європейської Комісії та Парламенту. Окрім того, утворювалися допоміжні органи, скажімо, згідно з Амстердамським договором у межах Ради ЮВС було засновано Стратегічний Комітет з питань імміграції, охорони кордонів та надання політичного притулку, в компетенцію якого входили питання міграції, депортації, візового режиму, політичного притулку, охорони кордонів [4].

Отже, на початку 1990-х рр., коли загальна чисельність мігрантів в країнах ЄС перевищила 12 млн. чоловік, а реальні темпи зростання ВВП

уповільнилися до 1-1,5 % на рік, проблема міграції стала предметом гострих політичних дискусій у багатьох європейських державах. Питання про перегляд основних принципів міграційної політики західноєвропейських держав стояло вкрай гостро на порядку денному. На введенні найсуворіших обмежень наполягали у першу чергу уряди Німеччини, Франції та Великобританії, де проживало і далі проживає до 90 % переселенців. Особливу наполегливість проявляла Німеччина, перед якою стояло завдання працевлаштування етнічних німців, які на початку 1990-х прибували з колишнього СРСР [12].

Зовнішня міграція в країни ЄС, досягнувши свого піка в 1992-1993 рр., впродовж наступних років відносно зменшилася внаслідок проведення європейськими державами обмежувальної національної політики, і набрала нових розмахів після 1999 р., коли, внаслідок подій в колишній Югославії, ЄС зіштовхнувся з проблемою напливу біженців. На зламі тисячоліть міграція продовжувала впливати на формування загальної чисельності населення країн ЄС, причому сімейна міграція почала становити одну з найсуттєвіших [12].

Міграції в межах ЄС відзначаються однією важливою тенденцією – це їх подвійний характер. Мова йде про зовнішню міграцію або імміграцію з поза меж ЄС, та внутрішню міграцію всередині ЄС між старими і новими державами-членами. З кожною наступною хвилею розширення ЄС виникла проблема внутрішньої міграції, коли перед громадянами нових держав-членів відкрилися двері в старі держави-члени ЄС. Після розширення 2004 р. та 2007 р. приплив працівників з країн Центральної та Східної Європи у Велику Британію, Ірландію, Швецію, Бельгію, Францію, Німеччину, Італію, Іспанію, Португалію, Грецію привів до найбільшої внутрішньої міграції в ЄС [8].

Це, безумовно, свідчить про низьку результативність політики в сфері міграції, що проводилася державами-членами ЄС на національному та міжурядовому рівні. Без вироблення єдиного підходу до міграційних та візових питань будь-які заходи міграційного контролю можуть бути обійдені шляхом в'їзду потенційного мігранта на терени ЄС через країну з більш сприятливим правовим режимом. Тому визначальним при цьому є дотримання двох основних принципів: гарантування безпеки країн ЄС і припинення нелегальної міграції. Зусилля у сфері вироблення єдиної міграційної політики спрямовані на врегулювання таких завдань:

- уніфікацію міграційної політики ЄС на інституційному рівні у сфері процедур та правових норм;
- візові питання та контроль на кордонах;
- питання щодо надання притулку;
- питання щодо легальної та нелегальної міграції [2].

Уніфікація міграційної політики передбачає систематизацію всередині структури ЄС усіх міграційно-політичних рішень та забезпеченні послідовності процедур, покладених на інституційні структури, на основі чіткого розподілу повноважень між ними.

Відповідно до Плану охорони зовнішніх кордонів держав-членів ЄС передбачається підвищення рівня співробітництва з третіми країнами-постачальниками мігрантів і з транзитними країнами, а також удосконалення управління кордоном, ефективний прикордонний контроль та процедури реадмісії.

Уніфікація співпраці в сфері політики надання притулку є важливою з огляду на необхідність підвищення її ефективності і уникнення зловживання. З цією метою узгоджено право однієї держави-члена на прийняття рішення у справі надання (або ненадання) притулку, і таке рішення має носити обов'язковий характер для інших держав-членів. Як свідчить досвід Косово 1999 р., важким завданням для держав-членів виявилася проблема забезпечення охорони біженців, вигнаних з території постійного місця проживання в разі їх масового припливу в ЄС. Забезпечення таким особам тимчасової допомоги, а також рівних прав на території кожної держави-члена вимагає солідарності з боку цих держав [12].

2011 р. став новим випробуванням для Європейського Союзу та держав Шенгенської зони, які переживають тест на солідарність і витривалість перед північноафриканською міграцією. Все частіше лунають заклики задіяти особливий механізм захисту кордонів, включно із контролем всередині Шенгенської зони. Італія залишилася сам на сам з проблемами північноафриканських біженців. Приймати їх у себе інші країни ЄС не хочуть. Єдиного підходу до прийняття біженців ЄС досі немає [9].

У стратегії ЄС легальна міграція передбачає формування єдиних підходів до потоків трудових мігрантів з третіх країн. Значну увагу було приділено питанням інтеграції легальних мігрантів у суспільства держав-членів. Визначені ЄС принципи інтеграції мігрантів зводять до таких тверджень: інтеграція є динамічним, двостороннім процесом взаємного погодження між іммігрантами та мешканцями країн-членів; імміграція передбачає повагу до базових цінностей ЄС; працевлаштування є ключовою умовою інтеграції і вирішальною умовою забезпечення участі іммігрантів у суспільстві, їхнього внеску в суспільство й очевидності цього внеску для інших його членів; базові знання мови, історії, структури суспільства та створення умов для того, щоб отримати ці знання; освіта є вирішальною для залучення іммігрантів, особливо їхніх нащадків, до активнішої ролі в суспільстві; доступ іммігрантів до суспільних інституцій та послуг нарівні з місцевими; взаємодія між іммігрантами та громадянами; гарантування різноманітності культур та релігій Хартією фундаментальних прав; участь самих іммігрантів у демократичному процесі та у формуванні інтеграційних політик, особливо на місцевому рівні; включення питань інтеграції в галузеві політики на всіх рівнях [8].

Сьогочасний консенсус між державами-членами полягає в тому, що європейські країни управляють міграцією краще, коли вони працюють з потенційними мігрантами у країнах їх походження, починаючи від питань контролю на кордонах і закінчуючи питаннями розвитку. Інша річ – це наявність

простої та чіткої схеми для міграції кваліфікованих кадрів та запровадження маршруту здобуття громадянства для новачків, а також стоїть питання про право на використання методу «батога і пряника» для репатріації незаконних мігрантів. Деякі держави-члени вважають, що міграційна політика ЄС дозволить їм уникнути жорстких національних дебатів. Інші виступають за загальноєвропейську політику в сфері міграції задля тиску на треті країни-постачальники мігрантів.

Водночас нинішня концепція міграційної політики ЄС все частіше зазнає критики. У Європарламенті серед представників лівих партій існує думка, що розроблені заходи виключають можливість проникнення потенційного біженця в країну передбачуваного притулку. Вони вважають, що необхідним є перегляд деяких положень, а можливо їх повне скасування [12].

Таким чином, міграційна політика країн ЄС базується головним чином на контрольних і обмежувальних заходах. Однак, на думку експертів

Комітету з імміграційної політики ЄС, контроль на зовнішніх кордонах Співтовариства не забезпечує необхідний рівень безпеки. У цьому зв'язку країни ЄС вже найближчим часом будуть змушені повернутися до подальшого вивчення цієї проблеми. Так, не виключена можливість розробки нових варіантів концепції міграційної політики ЄС і інших підходів до її реалізації в рамках «Єдиної Європи», причому вони будуть спрямовані насамперед на подальше обмеження міграційних потоків у країни ЄС.

Отже, регулювання міграційних потоків в ЄС являє собою складний політичний процес, який у правовому сенсі координується на основі правового доробку ЄС та національного законодавства держав-членів. Перенесення міграційної політики на наднаціональний рівень дозволяє простежувати зміни, проведені на загальноєвропейському рівні, та реагувати на сучасні виклики міграційного характеру без істотних затримок.

ПРИМІТКА:

¹ Поняття «трансурядове співробітництво» (transgovernmentalism) характеризує підвищену інтенсивність співпраці, коли уряди держав-членів на основі взаємоконтролю та дисципліни узгоджують позиції в тій чи іншій сфері для досягнення спільних інтересів. У межах цієї моделі спостерігається тенденція розподілу за колективним принципом тих сфер урядової діяльності, які стосуються державного суверенітету, проте з використанням правового доробку ЄС. Такий підхід сприяв прогресивним змінам у межах третьої опори ЄС (ЮВС), до якої належала і сфера міграцій, в напрямку реалізації «твердої» політики.

ЛІТЕРАТУРА:

- Відякіна М. М. Трансформація імміграційної політики країн-членів ЄС: виклики для України / М. М. Відякіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Випуск 72 (у двох частинах). – Ч. I. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 56-62.
- Відякіна М. М. Трансформація міграційної політики країн Західної Європи в умовах розширення ЄС: автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / М. М. Відякіна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2009. - 21 с.
- Візова політика ЄС: на межі між внутрішньою безпекою ЄС та зовнішньою політикою. Доступно з: <http://novisa.com.ua/file/analytic/novisa_analytic1283958505.pdf>
- Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. Р.Ткачук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.
- Гельмут Коль. Про проблеми міграційної політики ЄС. - Доступний з <<http://www.qoos.ru/people/politicians/helmutkohl/>>.
- Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.
- Європейський Союз: політика, економіка, право: Навчальний посібник / За ред. Н.В.Антонюк, М.М.Микієвича. – Львів, 2005. – 532 с.
- ЄС прагне запровадити спільну міграційну політику, 22.11.2007. - Доступний з <<http://www.intv-inter.net/news/article/?id=57713445>>.
- Зона «шенгену» переживає тест на солідарність і витривалість перед північноафриканською міграцією, 11.04.2011. – Доступно з: <<http://www.radiosvoboda.org/content/article/3554081.html>>
- Міграційна політика ЄС і Україна - наслідки прийняття Пакту імміграції та надання притулку. Доступно з: <<http://zahyst.in.ua/305>>
- Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2005. – XIV с., 466 с.
- Сучасна міграційна політика західних держав. Доступно з: <http://www.pravo.vuzlib.net/book_z190_page_10.html>
- Формування спільної міграційної політики Європейського Союзу. Доступно з: <<http://ua.textreferat.com/referat-3867-5.html>>
- Шамраєва В.М. Основні етапи формування спільної міграційної політики ЄС. – Доступно з: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/trpd/2009-1/zmist/R_2/Shamraeva.pdf>
- Шамраєва В.М. Спільна міграційна політика ЄС у контексті євроінтеграційних устремлень України // Актуальні проблеми державного управління. - № 2(36) / 2009ю – Доступно з: <<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/4/05.pdf>>
- Шмунь Н.В., Сисюк Л.П. Міграційна політика: Україна та ЄС. Доступно з: <<http://intkonf.org/shmun-nv-sisyuk-lp-migratsiyna-politika-ukrayina-ta-es/>>
- Geddes A. The Politic of Migration and Immigration in Europe / A. Geddes. – L. – 2006. – 346 p.
- Koslowski R. European Union Migration Regime / R. Koslowski. – Oxford: Oxford Univ. press, 2007. – 425 p.